

V tekstu razvijam realistični pristop k univerzalijam, ki se deloma razlikuje od Potrčevega pojmovanja predvsem v opredelitvi razmerja (relacije) in odnosa abstraktno/konkretno. Relacija je vedno abstraktna, vendar to ne izključuje njene realnosti. Pri tem realnost ni pogojena z neodvisnostjo eksistence, ampak z možnostjo uprimerjanja v stanju stvari, ki je vedno partikularno, čeprav ga sestavljajo ne le partikularije (v praznem pomenu), ampak tudi univerzalije.

Ko človek prvič vzame knjigo M. Potrča *Jezik, misel in predmet*² v roke, je šokiran, če je seveda navajen na tipične filozofske tekste (pri tem je vseeno, ali so le ti nastali v domačih ali tujih glavah). Morda je ta šok v določenem trenutku celo potreben kot sredstvo, ki bi naj omogočilo prebujanje iz dremeža drugotnosti, interpretativnosti, majhnosti. Morda je to res nadaljevanje najboljše slovenske filozofske tradicije, ki pa je bila predolgo zanemarjena in celo nasilno skrita pred vedoželjnimi očmi slovenskih filozofov (ali vsaj večine med njimi).

Vzemimo, da zgornja podmena vzdrži kritično analizo in lahko torej upravičeno trdimo, da poskuša Potrč nadaljevati slovensko filozofijo na tistih metodoloških temeljih, ki jih je vzpostavil France Veber. S tem nikakor ne trdimo, da predstavlja to delo nadaljevanje variante predmetnostne teorije, ampak samo, da se pri obeh mislecih v ospredju pojavljajo podobni problemi in da jih poskušata oba reševati na metodološko podoben način. To tezo ne bom podrobneje argumentiral, ampak jo bom samo ilustriral z resničnim dogodkom: Pred približno petnajstimi leti sem v Trubarjevem antikvariatu naletel na knjigo v mehkih platnicah, na katerih je pisalo Dr. France Veber *Estetika, Psihološki in normativni temelji estetske pameti*, V Ljubljani 1925. O Francetu Vebru sem tedaj vedel samo to, da je bil učitelj profesorice Alme Sodnikove, ki je učila nekatere moje tedanje profesorje. In to je bil (če sem odkrit poleg smešne cene - dva dinarja) dodatni razlog, da sem knjigo kupil. Ko sem jo hotel prelistati, sem doživel prvo presenečenje - knjiga še sploh ni bila razrezana. Torej sem se doma veselo lotil dela, vendar sem bil že po prvih straneh razočaran - tekst je bil razvlečen in povrh vsega

¹ Ta razprava predstavlja razširjeno verzijo prispevka, ki sem ga imel ob predstavitvi knjige M. Potrča. Razširitev temelji na rezultatih diskusije, v kateri so sodelovali N. Miščevič, M. Potrč in A. Ule. Za njihove pripombe sem jim hvaležen, vendar ne pričakujem, da bodo soglašali z vsemi mojimi ugotovitvami.

² Potrč Matjaž, *Jezik, misel in predmet*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1988.

je bil bolj psihološko³ kot pa filozofsko naravnan.⁴ Kljub temu sem Estetiko le preletel do konca. Ko sem poskušal strniti osnovno podobo o delu, se mi je neprestano po glavi vrtelo naslednje vprašanje: Ali Veber s tem, ko ne navaja virov, na katerih temelji njegov filozofem, poskuša izražati popolen prelom s svojimi koreninami in prehod na popolnoma novo področje - na razvoj lastne, avtohtone filozofije ali poskuša s tem zabrisati sledi tujih vplivov zato, da bi bil (ali vsaj izgledal) izviren? Odgovora takrat nisem našel - morda bi nam lahko danes pri tem pomagal prispevek Wolfganga G. Stocka Filozofija Franceta Vebra. Bibliografija in register.⁵

V danem kontekstu lahko ugotovim, da sem se v enaki situaciji znašel, ko sem prvič prebiral dele rokopisa Potrčeve knjige. Tudi tu se mi (je) pojavlja enako vprašanje (čeprav je res, da brez predsodkov kot v Vebrovem primeru), na katerega si ne znam zadovoljivo odgovoriti.

Toda, namen mojega razmisleka ni celovita ocena Potrčeve knjige v kontekstu njegovega lastnega filozofskega razvoja, niti ocena knjige kot samostojne celote, ki poskuša braniti specifično eksternalistično tezo s posebnim poudarkom na predmetu,⁶ ampak zgolj analiza dela (poglavja), ki nosi naslov Razmerje. Morda je to krivično do avtorja in njegovega dela, vendar menim, da je to poglavje eno od zanimivejših (vsaj zame), ker povezuje misel, jezik in predmet.

Najprej si pogledjmo, kaj razmerje sploh je. Če hočemo govoriti o razmerju, potem se moramo najprej odločiti med dvema možnostima: ali obstaja razmerje samo kot tako (kot ens reale) - ali pa obstajata zgolj dva relata, katerima pripisujemo, da sta v določenem razmerju (odnosu, relaciji). Prva možnost je običajno označena kot realizem in druga kot nominalizem.

Začnimo najprej z nominalistično pozicijo: The world is a world of individuals.⁷ Nominalizem predstavlja v Goodmanovem pojmovanju zavračanje razredov. Vedno, kadar govorimo (ali hočemo govoriti) o bitnostih, moramo imeti pred očmi dejstvo, da so bitnosti konstruirane kot individui (as an individuals). Posamezne bitnosti so za Goodmana najnižji tipi določenega sistema. Torej, če imamo v svetu dve različni bitnosti, potem le-ti ne moreta biti narejeni iz istih bitnosti (če dve bitnosti, ki sta različni, delimo na dele, potem ugotovimo, da v tem procesu delitve pridemo do določene bitnosti, ki je vsebovana zgolj v eni sami bitnosti). Smo na točki, kjer se stikata ekstenzionalizem in nominalizem. Ekstenzionalizem izključuje možnost, da bi v svetu obstajala več kot ena sama bitnost, katera je sestavljena iz natančno istih bitnosti (za ekstenzionalizem sta dve bitnosti enaki, če jih lahko razbijemo v dva ista člana -

³ Takrat sem bil trdno prepričan da se knjiga ukvarja predvsem s psihološkimi problemi, kar je predstavljalo pomembno očevalno okoliščino za nadaljnje prebiranje, ker sem na osnovi Carnapovih dognanj menil, da psihologija sploh ni znanost.

⁴ Predstavljajte si grozo nekoga, ki je v tistem trenutku zastupljen z Wittgensteinovim Logisch-Philosophische Abhandlung - Logično filozofskim traktatom, ki je bil leto kasneje tudi poslovenjen.

⁵ Na nek način je za nas Slovence simptomatično, da se z dosežki naših znanstvenikov, umetnikov, politikov... morajo najprej začeti ukvarjati v tujini, da postanemo na njih tudi mi sami znova pozorni. Zato pač ne preseneča, da je Vebrova bibliografija in register nastal v Gradcu in da ga je napisal Nemeč v okviru projekta "Graška šola".

To delo je bilo, vsaj meni, v veliko pomoč pri ponovnem prebiranju in vrednotenju Vebrovih dosežkov. Upam, da bo tekst izšel tudi v Sloveniji, vendar ne le v nadaljevanjih v Dialogih, ampak kot sestavni del "Zbranih del F. Vebra".

⁶ O problematiki eksternalizma in internalizma sem pisal v dveh prispevkih: Ontologija mentalnih stanj, procesov in dogodkov ter pojasnitev prepričanj, I. in II. v Znamenja 2 in 4 (1988). Zato ni potrebno, da ta vprašanja načentam v danem tekstu še enkrat.

⁷ Za osnovo interpretacije nominalistične pozicije sem vzel tekst N. Goodmana Individuals, v Problems and Projects. The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis and New York, 1972. Tekst je bil napisan leta 1956 in nato popravljen za novo izdajo 1971.

razlikovanje (ali nerazlikovanje) je utemeljeno na samem "članstvu"). Dočim je za nominalizem značilno, da to še zaostri - dve bitnosti sta enaki, če jih lahko na kakršen koli način razbijemo na enake dele. Za nominalizem je svet sestavljen iz individuov, ki lahko skupno predstavljajo samo vsoto le-teh - celota sistema) je vedno zgolj vsota posameznih delov (individuov). Za nominalizem ni smiselno govoriti o razliki med dvema individuoma, če ne moremo razlikovati vsebine - če sta sestavljena iz enakih atomov (pri tem uporabljamo atom v izvornem pomenu - tisto, kar ni deljivo naprej). Vse razlike med stvarmi so pojasnljive na osnovi razlik med njihovimi atomi. Če zapišemo aRb in nato bRa, potem je to v skladu z nominalizmom ista stvar (sistem), če pri tem vemo, da sta a in b atoma.

Poglejmo si še drugo stran - realizem (nekateri bi tu postavili kar enačaj za platonizem, kar pa ni korektno, ker lahko govorimo o realizmu razmerij tudi na aristoteljanski način). Sprejemam realizem, ki je utemeljen na kartezijansko zasnovani osnovi - začnemo vedno s tistim, za kar smo gotovi, da obstaja. Pri tem seveda ne vztrajamo pri Descartesovi nedvoumni osnovi (v logičnem smislu). Kaj je tisto, kar lahko danes sprejmemo na tak način, čeprav kljub vsemu ne nedvoumno? V skladu z Armstrongom⁸ je to svet prostora in časa. Prepričanje, da tak svet obstaja, je izraz Blažjega naturalizma. Če pa to tezo še zaostriamo, potem dobimo Strogi naturalizem, ki trdi, da tu ni ničesar drugega kot samo tisto, kar obstaja v prostoru in času.⁹

Če se znajdemo v situaciji, ko moramo izbirati med tema oblikama naturalizma, potem imamo naslednjo možnost:

(a) sprejmemo Blažji naturalizem, ker nam le-ta omogoča, da ohranimo abstraktne bitnosti - metafizična pozicija, za katero si prizadevamo, nam mora ohraniti čiste možnosti (razrede, univerzalije, števila, predmete misli - slednje v pomenu "zlata gora" ...).

(b) obstaja še druga možnost, ki temelji na drugačnem pojmovanju abstraktnih bitnosti in hkrati ne zanika Stročega naturalizma. Ta teza je zasnovana na argumentu supervenience. Vzemimo, da imamo določeno naturalistično osnovo - npr. prostorsko - časovni svet, ki vključuje vsaj dva elementa - bitnosti. Trdimo, da ti dve bitnosti že vsebujeta neko drugo bitnost, ki je običajno označena kot abstraktna bitnost - razred (a,b). To vsebovano (vključeno) bitnost lahko imenujemo supervenientna bitnost in ne predstavlja (v ontološkem smislu) nikakršnega dodatka k osnovi, na kateri trdimo, da je svet zgrajen.

Uporabimo predhodne ugotovitve na Potrčevem primeru. Začnimo najprej z ugotovitvijo - človek se s svojimi miselnimi vsebinami usmerja na predmete. Če so te miselne vsebine usmerjene na abstraktne bitnosti - recimo števila, razrede - potem se nam nujno postavi vprašanje - kaj sploh so zanj te abstraktne bitnosti? Potrč si prizadeva zato, da bi nas prepričal, da o abstraktnih bitnostih ne moremo govoriti drugače kot na način predmetov - morda bi bilo bolj korektno, če citiramo avtorja:

"Najprej lahko sploh dvomimo v obstoj takih abstraktnih bitnosti ne glede na njihovo zavezanost predmetom. Priučimo se jih namreč tedaj, ko zaznavamo predmete. Pa tudi, če trdimo, da zaznavamo abstraktne bitnosti, bi še bilo vprašljivo, ali jih

⁸ D.M. Armstrong A Theory of Universals, I. in II. Cambridge, 1978; D.M. Armstrong The Nature of Mind and Other Essays, New York, 1980.

⁹ Blažji naturalizem je teza, ki jo velika večina filozofov sprejema brez pomislekov, saj v končni konsekvenci pušča odprt prostor celo za take konstrukte, kot so Bog, Duša, Bitnosti sveta 3...

zaznavamo kot nekaj zgolj samostojnega, specifičnega, kajti prvič je na razpolago dokazni material, da jih v mnogih potezah zaznavamo podobno kot predmete v svojem okolju, drugič pa je dvomljivo, ali nam je na voljo kakšen poseben zaznavni ali spoznavni mehanizem, ki bi nam abstraktne bitnosti omogočal dojeti drugače kot predmete" (228).

Potrčeva teza izgleda sprejemljiva, ker v osnovi ne trdi ničesar, kar ne bi trdili že sami - v svetu obstajajo posamezne prostorsko - časovne bitnosti, ki imajo določene lastnosti (monadične univerzalije) in so v določenih razmerjih (dvo ali več stranskih). Toda Potrč govori neprestano o predmetu. Kaj bi lahko v taki interpretaciji predmet bil? Če smo dosledni Strogemu naturalizmu, potem bi predmet lahko interpretirali kot stanje stvari, ki vključuje partikularije¹⁰ in univerzalije. Pri tem je nemogoče govoriti zgolj o partikularijah, ne da bi hkrati poudarili tudi univerzalije - oba 'dela' stanja stvari sta realna, čeprav pa za univerzalije ne morem trditi, da obstajajo neodvisno na način platonskih idej, ampak zgolj uprimerjeno (Aristotel). Potrčev predmet je torej tisto, kar označujemo v tem kontekstu kot 'stanje stvari'.

Pri tem storimo majhno digresijo k Wittgensteinu (na način Skyrmsovega¹¹ Traktatovskega nominalizma) - svet razpade na dejstva; vse, kar se primeri, je obstoj stanja stvari; stanje stvari je zveza predmetov (reči, stvari). Imamo svet, kjer ne govorimo o individuih, niu o razmerjih in lastnostih, ampak zgolj o dejstvih. Individui in razmerja so zgolj abstrakcije v odnosu do dejstev (Bojan je abstrakcija iz vsa dejstva - o-Bojanu; rdeče je abstrakcija iz biti -rdeč-dejstvo). Tako imamo situacijo, ko so dejstva (morda le v tem metajeziku, čeprav bi podobno veljalo najbrž tudi za Potrčev metajezik) objekti in so posamezniki in razmerja v poziciji, ki jo lahko označimo kot nekaj, kar služi objektom prvega reda.

Analizirajmo:

"Vsebina misli je razmerje... Sama relacija je lahko nekaj abstraktnega, tudi tedaj, ko med sabo povezuje dve docela konkretni bitnosti. En relat miselne vsebine ima materialno podlago v bioloških procesih nevronske in sinaptične sklopov. Drugi relat pa ima navadno materialno podlago v predmetu... Vsebina misli je torej razmerje med materialno podlago misli ter med predmetom misli" (229, 231).

V tem citatu so vsebovane tri osnovne trditve:

a) vsebina misli je razmerje = je nekaj abstraktnega (abstraktna bitnost);

¹⁰ Ko govorimo o partikularijah, moramo ločevati med dvema pristopoma:

- partikularija v polnem pomenu (thick particular pri Armstrongu) predstavlja stvar (a thing) z vsemi njenimi lastnostmi;
- partikularija v praznem pomenu (thin particular pri Armstrongu) predstavlja stvar, kateri smo odvzeli vse druge lastnosti razen tiste, po kateri ta stvar je partikularija - zgolj njena partikularnost.

To razlikovanje ni razlikovanje, ki bi temeljilo na naravnih razlikah, ampak izhaja zgolj iz naše potrebe po različnih kategorizacijah, ki bi nam naj omogočile primerno ontološko pojasnitev. V svetu ne obstajajo partikularije v praznem smislu. Če bi to dopustili, potem bi bili na poziciji nominalizma - imeli bi stvari brez lastnosti. Razlikovanje, ki smo ga vpeljali, je upravičeno šele v opredeljitvi stanja stvari.

Stanje stvari je konjunkcija partikularije in praznega smisla in vseh njenih lastnosti (in relacij). Če trdimo, da je svet sestavljen iz stanj stvari, potem mislimo pri tem, da je sestavljen iz partikularij v polnem smislu.

Vzemimo stanje stvari: 'Ta knjiga je rdeča.' Če to prevedemo v naš zapis, potem dobimo: 'Partikularija a ima lastnost F.'

a - ta knjiga; F - biti rdeč ali s pomočjo univerzalije -rdečnost

To stanje stvari ni ponovljivo - je torej že partikularija.

Tako pridemo do formule:

partikularnost + univerzalnost = partikularnost

Princip razlikovanja partikularij je pomemben pri interpretaciji sveta - svet je partikularija (vendar v polnem smislu, kar pomeni, da vključuje že univerzalije).

¹¹ B. Skyrms Tractarian Nominalism, Philosophical Studies, 40, 1981.

b) nevronske in sinaptične sklope so nekaj konkretnega ;

Začnimo s prvo trditvijo - razmerje je lahko docela abstraktno, toda to ne izključuje dejstva, da je realno. Vprašanje realnosti ni povezano z razliko abstraktno/konkretno.¹² Vendar nas izraz realno ne sme zavesti, da bi trdili, da obstaja relacija sama kot taka. V tem primeru bi se znašli na platonski poziciji - univerzalije so transcendentne in ker so relacije univerzalije, potem le-te eksistirajo neodvisno od bitnosti, ki nastopajo kot relati v njej. Ko trdimo, da so relacije realne, ostajamo znotraj stanja stvari, v katerem so uprimerjene. S tem pa ne trdimo, da je uprimerjenost nujno določena s tu in sedaj, ampak je vezana na celoto prostora in časa - na svet, ki pa je partikularija. Morda se bi na tej točki lahko pojavilo vprašanje, kako pojasniti tip določenega stanja stvari, kjer nastopa relacija. Uporabimo preprost primer, ki ga navaja Potrč: prst kaže na konja. Imamo relacijo 'kazati na' (R) in materialna relata 'prst' (a), 'konj' (b) - aRb. Če zanemarimo trditev, da je v tem primeru sama relacija usmerjena (prst kaže na konja in ne obratno), je mnogo pomembnejša nadaljna ugotovitev:

"Videli smo tudi, da sam prst oziroma njegova konkretna materialnost ni pomembna za obstoj relacije. Prav tako ni pomemben konj kot tak, vsekakor pa mora obstajati vsaj nekaj, kar opravlja njuno vlogo, in v tem smislu ta dva tvorita podlago relacije" (230).

Tisto, kar je zanimivo v tem delu, je ugotovitev, da lahko namesto konkretnega stanja stvari 'prst kaže na konja' vpeljemo 'nekaj kaže na nekaj drugega'. Ali govorimo sedaj o univerzaliji (relaciji) ali pa o stanju stvari? Težava je torej v odnosu kazati na nekaj drugega, ker je stanje stvari po osnovni opredelitvi partikularija, in univerzalijo, ki izraža tipičnost tega tipa stanja stvari. Ali če to formuliramo drugače: ali se tip stanja stvari 'nekaj biti v relaciji kazati na nekaj' razlikuje od relacije (univerzalije) 'kazati na'? Ko govorimo o tipu stanja stvari, imamo situacijo, v kateri nastopajo tako imenovane kompleksne univerzalije - v primeru prst, konj in kazati na = aRb - tip tega stanja stvari se lahko izrazi s pomočjo univerzalij prvega reda, ki nastopajo kot partikularizirajoče univerzalije (biti prst = F; pri tem F ni znak za predikat, ampak za univerzalijo; biti konj = G). Imamo situacijo, kjer je 'kazati na nekaj' = H, lastnost tipa stanja stvari. Tako je biti H določeno z nekaj biti F ter stati v razmerju R do nekaj biti G. Tip stanja stvari, ki smo ga na ta način opisali, je partikularija, tako kot je lahko posamezna univerzalija F, G, R, ki se pojavlja v H (FRG) (stanju stvari drugega reda), partikularija drugega reda - čeprav je izvorno univerzalija prvega reda in ponovljiva v smislu eno čez mnogo¹³, je sedaj partikularizirajoča univerzalija. Pojasnitev tipa stanja stvari je možno le na osnovi partikularizirajočih univerzalij, vendar tako, da se osnovno načelo partikularnost + univerzalnost = partikularnost ohrani. Vrnimo se k osnovni trditvi, da je razmerje lahko nekaj abstraktnega. Ugotovimo lahko, da ta trditev drži, vendar moramo dodati še - razmerje je vedno abstraktno, če nastopa kot lastnost partikularij. Če pa se razmerje pojavlja v partikularizirajoči obliki, potem je lahko konkretno. Analizirajmo drugo trditev

¹² Vmestitev razlike abstraktno/konkretno bi bila utemeljena s sprejetjem Frege/Dummettovega razlikovanja med abstraktnimi in konkretnimi bitnostmi. Frege opredeljuje objekt kot tisto bitnost, na katero se lahko referira s pomočjo singularnega termina. Zanj so objekti celovite bitnosti. Dočim dopušča na drugi strani tudi obstoj necelovitih - nepopolnih bitnosti - konceptov, relacij in funkcij vsakokratnega reda (nivoja). Biti koncept prvega reda (lastnost stvari) tako pomeni biti take vrste stvar, ki jo lahko izrazimo s pomočjo enomestnega predikata - ta izraz stoji na mestu koncepta prvega reda. Vidimo, da razlikovanje med bitnostmi pri Fregeju in Dummettu ni zgolj stvar ontologije, ampak tudi filozofije jezika. Kadar se sprašujemo, kake vrste objektov so določene bitnosti, potem je utemeljeno spraševanje po obstoju izrazov, ki funkcionirajo kot ne-prazni singularni termini določene vrste. (Dummett M. Frege, *Philosophy of Language*, Duckworth 1973, str. 55-77.)

¹³ Argument za univerzalije, ki temelji na tezi o 'enem čez mnogo', lahko srečamo že pri Platonu v Parmenidu. Eno od najpomembnejših mest je 131 b-e: če bi z enim platonom za jadra pokrili mnogo ljudi...

- nevronske in sinaptične sklope so nekaj konkretnega. Ta trditev je vprašljiva, ker so sinaptični sklopi teoretske bitnosti in jim je konkretnost v smislu srednje razsežnih predmetov težko pripisovati (vsaj na stopnji trenutnega razvoja nevro-znanosti). Ontološki pristop k nevronske in sinaptične sklopom nam zagotavlja naslednje pojasnitev - na eni strani imamo nevronske in sinaptične sklopi v pomenu praznih partikularij in na drugi strani vse njihove lastnosti in relacije, ki se lahko vzpostavljajo med njimi. Nevronske skupno z lastnostmi in relacijami tvorijo stanje stvari - sinaptični (nevronske sklop), ki predstavlja vsakokratno uprimerjanje partikularij in univerzalij. Težava je v tem, da Potrča zanima tip sinaptični (nevronske) sklop, ki predstavlja osnovo za enega od materialnih relativ razmerja. S tem se znajdemo v podobni situaciji, ki smo jo analizirali v primeru "prst kaže na konja". Imamo tip stanja stvari, ki je abstrakten, čeprav je realen. Ostane nam še tretja trditev - predmet v našem okolju je vedno nekaj konkretnega. Ker smo predmet opredelili kot stanje stvari, ki vključuje partikularije in univerzalije in je vedno realen, moramo vgrizniti v kislno jabolko intencionalnosti. Kaj je intencionalni predmet? Odgovor ni enostaven. Običajno se predpostavlja Brentanovo pojmovanje o intencionalni neeksistenci teh predmetov v odnosu do realnih predmetov. Vendar je ta pozicija za materialista (bolje fizikalista) nesprejemljiva, ker bi v tem primeru poleg bitnosti, ki eksistirajo v prostoru in času (so v svetu), imeli še druge bitnosti, ki so zunaj tega sveta. Obstoj takih bitnosti bi lahko dopustili, vendar je vprašanje, kako vemo, da so¹⁴. Druga možnost je, da izhajamo iz ugotovitve, ki jo zagovarja tudi Potrč, da je vsako duševno dejanje v intencionalni relaciji do stanja stvari. Pri tem pa je vseeno, ali to stanje drži ali ne. Govorimo lahko o intencionalnem nexusu, ki je med duševnim dejanjem - bolj natančno med vsebino duševnega dejanja - in stanjem stvari. Vendar intencionalnost ni emergentna lastnost, ker bi potem bitnosti, ki bi posedovale intencionalnost, morale biti podvržene ne samo fizikalnim zakonom, ampak še nekim drugim zakonom¹⁵. Zato je edini izhod naslednja interpretacija:

- (i) Vzrok vseh človeških gibanj je zgolj v fizikalnih procesih, ki delujejo v skladu z zakoni fizike;
- (ii) prepričanje povzročča človeško delovanje;
- (iii) Torej, prepričanja niso nič drugega kot fizikalni procesi, ki delujejo v skladu z zakoni fizike.

Tako smo pri koncu:

"Vsebina misli je torej razmerje med materialno podlago misli ter predmetom misli. Obstaja kot abstraktna informacija oz. usmerjenost. Kot razmerje je vsebina usmerjenost in ni glede tega nič manj abstraktna od drugih razmerij, ki jih lahko zasledimo v prostoru. Gre torej za razmerje do predmeta, ki pa predmet zajame zgolj kot relativ, nič več kot je tudi sicer potrebno za vsako relacijo." (231)

¹⁴ Bitnosti, ki niso zmožne vzročnega delovanja, so za nas nepoznatne. Seveda ta teza ni nekaj novega, saj jo lahko najdemo že v Platonovem Sofistu, kjer tujec iz Eleje predlaga, da je sila znak bitja (274 d - e). Če bitnost ne poseduje sile, potem ne more imeti možnega učinka - tako tudi, če bi že obstajala, ne bi mi nikoli imeli dobrega razloga, da bi bili prepričani v njen obstoj. Kot možen protiprimer tej tezi lahko navedemo nekatere interpretacije EPR eksperimenta, ki izhajajo iz predpostavke, da lahko dobimo informacijo o spinu na eni strani ne da bi bili v vzročni zvezi z njim - to je posledica dejstva, da smo izmerili spin na drugi strani. Tako bi v skladu s to interpretacijo imeli znanje o stvari (spinu), ne da bi bili z njo vzročno povezani. Vendar je cena za to velika - dopustiti moramo obstoj transcendentnih univerzalij (platonizem) in zavreči vzročno teorijo za upravičbo znanja.

¹⁵ Podobno tezo zagovarja Davidson, ko govori o anomalnem monizmu (D. Davidson 'Mental Events' v *Essays on Actions and Events*, Oxford, O.U.P., 1980).

Razmerje torej ni nič manj realno in nič manj konkretno kot tisto, kar v Potrčevem primeru funkcionira kot relat. To lahko ilustriramo s tipičnim primerom relacije, na kateri je zasnovana sodobna znanost - relacija vzročnosti¹⁶. V nasprotju s humovsko tradicijo lahko govorimo o vtisu - impression - vzročnosti, čeprav je to na nek način theory laden tako kot vtis o barvah. Če lahko imamo vtis o relaciji vzročnosti¹⁷, potem je sama relacija ravno tako konkretna, kot so konkretni njeni relati.

Z analizo kratkega poglavja sem poskušal pokazati nekatere možne implikacije, ki izhajajo iz Potrčevega opredeljevanja naturalizma in materializma v območju splošnosti (univerzalij) in predvsem relacij in ki pravo podobo dobijo šele tedaj, če jih apliciramo na področje problema vzročnosti, kar pa ne more biti predmet te razprave.

¹⁶ Več o tem v B. Borstner Nature of Laws of Nature v Proceedings of XIV. Wittgenstein Symposium (1988), v tisku.

¹⁷ Ta trditev temelji na ugotovitvah psihologa A. Michotta v delu *The Perception of Causality*, Methuen, 1963, da obstaja neposredno vizualno zavedanje vzročnih sekvenc. Rezultati eksperimentov sicer kažejo na dejstvo, da so vizualna zavedanja lahko včasih zmotna, vendar to ne izključuje direktnosti (neposrednosti) vizualne zaznave določenih vrst vzročnih sekvenc. Kot trdi Michotte, je najboljši primer, ki zagotavlja podkrepitev njegove predpostavke, taktilna zaznava. Pri tem ima v mislih zaznavo pritiska na naše telo. Če nekaj pritiska, potem deluje vzročno (ta trditev je tipičen primer analitične trditve). Če se neposredno zavedamo pritiska, kar običajno drži (ali vsaj izgleda tako), potem se neposredno zavedamo vzročnosti.